

O GLOBINI BRAZDE NA POLSTOLETNI POTI

Štefan Vevar

Slovenski gledališki muzej ob jubileju

Obletnica sleherne ustanove je čas zadovoljstva in zadoščenja, pa vendar bolj kot to čas neogibnega samospraševanja o tem, kako smo jo, njeni tvorci in udje, osmislili, kako smo jo vpeli v prostor, v katerem bi morala po ustanovitvi najti svojo vlogo ter uresničevati svoje poslanstvo in pomen. In je navsezadnje čas odgovora na neizprosno vprašanje, ki ne sme biti zgolj retorične narave, namreč, ali je v dosedanjem razvoju in po doslejšnjem učinku upravičila svoje poslanstvo, je našla svojo mesto v družbi, natančneje v sebi primerni sferi te družbe ali, še točneje, v panogi, ki naj bi ji služila, bodisi tako, da bi jo udejanjala, bodisi, da bi jo ohranjala, jo promovirala in prezentirala.

A ta vprašanje vendarle niso take vrste, da bi si jih zastavljali le pri jubilejih, in če si jih v zvezi z Slovenskim gledališkim muzejem vendarle nikoli nismo, to bržkone nekaj pomeni. Pa ne bi rekel, da nekritično samoljubnost in samozadostnost, ki se hitro sprijazni z novim, potem pa se ne sprašuje po osmislitvi in upravičenosti ustanovitve in obstoja tega novega. Mislim, da se odgovor - kar zadeva Slovenski gledališki muzej - skriva v tem, da je mlada ustanova leta 1952 nadvse hitro zaživela ter ob sorazmerno majhni družbeni investiciji vase formirala tisti najvažnejši temelj, ki ga mora vzpostaviti vsak muzej, da lahko sploh nosi svoje ime, namreč formirala temelje gledališke zbirke. In ko je Muzej pripravil prve velike in odmevne razstave, ko je ob stoti obletnici Dramatičnega društva (1967) izdal znameniti stoletni Repertoar slovenskih gledališč in začel širiti gledališko-zgodovinsko zavest z rednim izdajanjem revije Dokumenti, si je tako utrdil vlogo in svoj položaj v družbi, da bi bila vprašanja te vrste v tistem času resnično vprašanja zaradi lepšega.

In vendar, če pravim, da si teh vprašanj - zlasti malo pozneje - nismo zastavljali, imam v mislih prejkone javno zastavljanje, kajti pri sebi smo nekako vedeli in si v medsebojnem dialogu včasih tudi prostodušno priznavali, da je naša ustanova v svojem najglobljem bistvu vendarle nekakšen anahronizem, hibrid z lepотно napako, ki je v tem, da skušamo ohranjati neohranljivo, ob tem pa se zadovoljujemo z drobtinicami; da smo zato malce donkihotska oaza komedijantskih barv sredi seroznega sveta; da smo hibrid med arhivom, knjižnico, galerijo, založbo in - še najmanj - muzejem, v katerega smo so zatekli ljudje nič manj pisanih strok in panog: bibliotekarstva in arhivistike, dramaturgije in izvirne dramatike, filozofije in muzikologije, zgodovine in umetnostne zgodovine, slavistike in gledališke kritike etc. A ta pikra samokritičnost, ki nas je včasih vodila celo v akademska razmišljanja, da bi kazalo podjetju vtisniti novo formo in poslanstvo, je bila v svojem bistvu vendarle dolžnostna intelektualna poza, saj smo v resnici zelo dobro vedeli, da lahko več kot osmislimo svojo kulturno ohranjevalno vlogo,

tudi če se moramo zaradi zakonov, po katerih se udejanja gledališka umetnost, odreči donkihotski želji, da bi konzervirali slovensko gledališče v njegovi esenci, namreč gledališko uprizoritev kot tako. Muzejska praksa je ob rastočih zbirkah pokazala nekaj zelo bistvenega: da sicer res ni mogoče ohraniti gledališke uprizoritve, mogoče pa je (vsaj v razdrobljeni obliki) ohranjati in ohraniti gledališko kulturo, gledališko izročilo.

Gledališče ali natančneje slovensko gledališče je tako širok pojem in tako široka sfera slovenske kulturne zgodovine in umetnosti, da so njegove ostaline, pa tudi če jim z ozirom na neohranljivost uprizoritve rečemo sekundarne, tako mnogovrstne in večplastne, da lahko - združene - izoblikujejo pravi pričevanski mozaik in da je glavni problem v zvezi z njimi ta, da jih ni bilo mogoče vseh zajeti in uvrstiti med gradivo, ki naj bi sčasoma preraslo v zbirke.

Zato ima večina muzejskega gradiva, ki je z leti rastlo in se zjedrilo v zbirke, skupno črto. Manjka mu tretje dimenzije. Majhni muzejski prostori so lahko prenesli črko in podobo v okviru dveh dimenzij, lutke, scene, rekvizita, kostuma pa skoraj že ne več. Zato so današnje muzejske zbirke z gledališča razgledanega slovenskega muzealca precej nemuzealske, bolj bibliotečne ali pa arhivske, pa najsi gre za zbirko gledaliških listov ali gledaliških plakatov, scenskih ali pa kostumskih osnutkov, fotografij ali tonskih zapisov, za arhivsko zbirko zapuščin, računalniško bazo podatkov o slovenski gledališki ustvarjalnosti ali pa za zbirko časopisnih izrezkov o temi gledališče. In ko že ravno naštevam, ne morem ubežati skušnjavi, da ne bi naštetega vzporedil s tistim, kar sem označil kot neohranljivo, in se vprašal, kako to raznorodno gledališko gradivo dokumentira gledališko uprizoritev. In vidimo lahko, da jo začne spremljati, še preden se rodi, s scenskimi in kostumskimi osnutki, gledališkimi listi in plakati, napovedmi, ki jih izrezujemo iz tiska, ter fotografijami z generalk; z videokaseto in tonskim posnetkom ji sledi med njenim udejanjanjem, recenzije in kritike, podatki o njej, ki zasedejo bazo podatkov, in vse tisto, kar se v zvezi z njo pozneje preseli v arhivsko zbirko, pa so izrazi odmeva nanjo. Lahko bi rekli, da po naravi neulovljivih uprizoritev v Muzeju sicer nimamo, a jih vendarle imamo v njihovih številnih artikulacijah.

Ob tem razgledovanju po Muzeju in njegovih zbirkah pa podpisani mora vzeti pod tanjši drobnogled "svojo" zbirko, ali bolje, "svoj" oddelek, kajti zbirk v njem je več, pa še razčlenjene so povrh. Če se najprej posvetim zbirki arhiviranih zapuščin, spravljenih v debelih modrih mapah (ko sem jo ob koncu osemdesetih prevzel, je štela 139 map, danes pa jih šteje 350), in se vprašam, kako opredeliti poslanstvo te zbirke, v čem je njena vrednost in njeno bistvo, me najprej obide nekaj nepredstavljivo toplega, tudi malce visokega in zavem se, da bom moral zelo tipati za besedami, če bom hotel izraziti veličino tega občutka. Kajti če poroča skozi to zbirko, se pred tvojimi nevednimi očmi izriše sicer močno luknjičava in mozaično razsejana slovenska gledališka zgodovina, ki pa te neredko popelje do tako subtilnih artikulacij duha preteklih dob, kakor ti tega ne more pričarati nobena knjiga. Osrednje usedline tega duha so zbrane korespondence. Nič ti tako pomanjkljivo ne predstavi neke dobe kot korespondenca velikih ljudi, a tudi nič tako polno v detajlu, tako občuteno in sugestivno. Zato so neredko več sto enot obsegajoče korespondence velikih gledališčnikov pravo odkritje in obenem zaščeno arhivistu za kopico dela z njimi.

S svojimi pismi nas v SGM-ju ogovarjajo domala vsa velika imena slovenskega gledališča včerajšnjega dne in tudi mnogi sodobniki od Ignacija Boštника, Josipa Nollija in Antona Trstenjaka do Elvire Kraljeve in Mile Kačič, Alje Tkačeve

in Filipa Kalana. Zadnje večje prevzete zapuščine (Kačičeve, Skrbinška, Tkačeve, Filipa Kalana, Nučiča, rekonstrukcije Škofjeloškega pasijona, biobibliografij živčnih slovenskih gledališnikov, Plesnega teatra Ljubljana, Cafe teatra) so sicer že izraz dobe prevladujočega telefona kot zmagovitega komunikacijskega sredstva in obenem krivca za razgradnjo žlahtnega pisnega dialoga v funkcionalistično naglico ustnega prenašanja sporočil na daljavo; korespondenčnega gradiva je zato v zapuščinah znatno manj, pa vendar še dovolj, da njegovo poslanstvo s tem ni bistveno okrnjeno. In kako potrkati na vrata te "zakladnice"? Stvar je dokaj preprosta. Katalog arhivske zbirke je abecednoimenski katalog s prvinami geslovnega kataloga. Z računalniškim arhiviranjem smo le podvojili zapise, oziroma ob kataložnih karticah, ki smo jih ohranili, vpeljali še računalniški zapis.

Če je ta zbirka ubrana na mentaliteto včerajšnjega dne, če je vsaj toliko kot današnjemu trenutku namenjena tudi prihodnosti, ima njen pendant - velika baza podatkov o slovenski gledališki ustvarjalnosti, ki pokriva že obdobje 1987 - 2001 močnejši pečat neposredne uporabnosti. Ne le da iz te baze redno enkrat v letu nastaja Slovenski gledališki letopis, katerega urednik, sestavljalec, lektor in korektor je podpisani, temveč ponuja baza najrazličnejše tekoče uporabne informacije raziskovalcem in gledališčnikom v različnih različicah izpisov. (e marsikateri igralec, ki si je hotel pri Ministrstvu za kulturo podaljšati svoj umetniški status, je prišel po izpis svojih vlog v ta oddelek Slovenskega gledališkega muzeja.) Naj ob tem dodam, da je količina shranjevanih podatkov v zadnjem desetletju močno narasla. Za koliko, se jasno pokaže iz dejstva, da je SGM je od 1967 do 1987 v petletnih zaporedjih izdajal Repertoar slovenskih gledališč (kot nadaljevanje "stoletnega" repertoarja iz leta 1967), pri tem pa vsako petletko obdelal na manj kot 100 straneh. Zdaj pa vsako sezono faktografsko obdelamo na ca. 250 straneh, petletko torej posledično na 1250.

Tretja velika zbirka pa je zbirka časopisnih izrezkov, ki zdaj obsega že obdobje od 1964 do 2002 in je tudi odlična pričevalka o slovenski kulturni zgodovini z gledališča pisnih medijev. Urejena je po posameznih gledaliških zvrsteh in pri večjih zvrsteh tudi po večjih gledaliških hišah, znotraj slednjih pa kronološko. Posebna podskupina te zbirke je biografska zbirka, ki imensko urejena obsega vse, kar je bilo v omenjenih letih zapisanega o tem ali onem slovenskem igralcu ali gledališčniku. In čigave roke so - če se malo odmaknem od materialnega in prozaičnega, če za hip preletim obraze v muzeju in se ustavim na enem od zanimivejših med njimi, kajti muzej smo vendarle predvsem ljudje - čigave roke, pravim, izrezujejo in so izrezovale to gmoto člankov in jih lepile na odpornejšo podlago, tako, da jo raziskovalec lahko varno vzame v roke? Večidel so to bile roke našega Esada, starega sodelavca muzeja, ki že več kot petnajst let - z ljubeznijo, kot pravi - prihaja dvakrat na teden v muzej, se ves založi s starimi časopisi, si prižge pipico in potem puha in reže in lepi in mu je - pravi - lepo, da nikjer tako.

Čeprav veje iz teh mojih besed, ki so mi tu hote malo ušle v sentiment in esejizem, neprikrito zadovoljstvo nad doseženim, pa to še zdaleč ne pomeni, da gre za slepo samozadovoljstvo, ki ne opaža tudi pomanjkljivosti. Osebnostno vidim glavno anomalijo v tem, da nam gledališča ne izročajo arhivskega gradiva, vezanega na umetniške ansamble ter na upravno in umetniško vodenje gledališč, kajti zakon daje pri tem prednost pokrajinskim arhivom in Arhivu Slovenije, in ko se temu pridruži še nuja varovanja osebnih podatkov, smo v tem pogledu postavljeni pred zid. Kljub večkratnim prizadevanjem, da bi prišli vsaj do gradiva SNG v Ljubljani, ki ga imamo sicer dostojno reprezentiranega od prve svetovne vojne pa vse do

srede sedemdesetih let prejšnjega stoletja, nam to zaenkrat še ni uspelo. Paradoks položaja, ki ga opisujem, pa je v tem, da bi se morali uspeha teh prizadevanj celo bati, kajti v trenutni kadrovski in prostorski sestavi SGM ne bi zmozel ustrezno servisirati velikega dotoka arhivskega gradiva. Kdor je kdaj arhiviral in uredil večjo zapuščino, ve, o čem govorim.

A tudi v okrnjenih okoliščinah mora obstajati vizija prihodnjega razvoja in v mojih predstavah vsaj v zametkih tudi obstaja. Ne zdi se mi kdo ve kako pomembno, ali naj bi se SGM spojil z dokumentacijskim centrom pri AGRFT in se preobrazil v institut ali naj bi oba centra ostala samostojna, inštitutsko pa bi delovala v medsebojni povezavi. Dobri se mi namreč v tem pogledu zdita obe možnosti, važnejša od te odločitve pa se zdi dozidava temeljev za to, da bi SGM zares lahko deloval kot soliden muzej, katerega nadgradnja bi sicer bila inštitutsko delo, ki pa bi moral v osnovi vendarle premoči (1) razstavišče za stalno zbirko in razstavišče za tematske razstave, (2) tako kadrovsko strukturo, ki bi bila sposobna timsko prevzeti in izpeljati vse potrebne in zastavljene muzejske projekte in vizije.

Če se človek tega časa in tega prostora ne zapira pred realizmom razmer, naglo sprevidi, da je to čas kleščanja, nenaklonjen vizijam in še manj njihovi uresničitvi. A to še ne pomeni, da se je viziji zaradi tega treba odreči. Vseskozi mora namreč biti navzoča že zaradi tega, da se lahko nanagloma udejanji, brž ko dozori ali - bolje - nastopijo pravšnje okoliščine. In ker je zgodovina polna amplitudnih nihanj, se je treba pač truditi po najboljši volji in opasan s tistim, čemur pravijo božja mast, prežati na ugoden veter.